

тырысады. Егер адресант адресатпен мәтін арқылы коммуникацияға түссе онда да, орфография ережесін қатаң түрде сақтаған жөн. Ал, коммуникаторларға интерференцияның әсері болған жағдайда, олар есімдерді Ару, Абу, Аби, Ади, Али (Әлі), Али (Әли), Иба, Иса, Эра деп жазса, бұл адресанттың өрескел жіберген қателігі болып табылады; алдымен, мәтін арқылы қарам-қатынасқа түсуші адресатқа түсініксіз жетеді; адресаттың тілдік сауаты төмен болса, оны болашақта да қателік жіберуіне адресанттың өз септігі тиюмен қатар, оқушы-коммуникаторды да интерференциялық күйге салады; егер, оқушы-адресаттың тілдік сауаты жоғары болса, онда адресанттың өз коммуникаторы алдында беделіне нұқсан келеді. Сонымен, жоғарыда аталған антропонимдерді дұрыс жазудың үлгісі мынадай болмақ: Ару, Әбу, Әби, Әди, Әлі, Әли, Иба, Иса, Эра.

Үш дыбысты моносиллабтардың дисиллабқа ауысу жағдайы: CVC – C+V+C+VC=C(V)VC – Бек~Бійек, CVC – V+CVC=(V)CVC – Рай~Ырай, CVC – V+CVC=(V)CVC – Рәш~Ірәш, CVC – C+V+C+VC=C(V)VC – Шер~Шійер; Жоғарыдағы көрсеткіштердің, яғни моносиллабтардың дисиллабтарға ауысу процесі тек қана айтылу кезінде ғана іске асады. Басқаша айтқанда

«сөз субтектілерінің» коммуникацияға түскен шағында байқалады. Мәтінді жазушы адресант жоғарыда келтірілген антропонимдерді қағаз бетіне жазып отырып іштен қайталау кезінде, және оны оқушы, қарым-қатынасты жүзеге асырушы адресаттың оқыған шағында аталған (моносиллабтың дисиллабқа ауысу процесі) заңдылық, яғни дисиллаб туындайды. Ал, мәтінде жазылуы тілдік-орфографиялық норманы берік сақтайды.

Антропонимдерімізді нормалау мәселесі қаншалықты маңызды екенін жоғарыда айтып кеттік, үш дыбыстан тұратын моносиллабты антропонимдердің дұрыс жазылуы тілден хабары бар, жазу сауаты қалыптасқан тұлғалар тарапынан қиындық туғызбайды. Лингвист болмаса да сауатты дегендердің өзіне дұрыс құжат толтыру қиын болып жатады, сондықтан антропонимдердің таңбалану-тұлғалану мәселесі тіл білімі дамыған елдерде өз шешімін тапқан. Біздің елде антропонимика ғылымы қалыптасып келеді, тұтас антропонимдерді жүйелі түрде нормалау алдағы уақытта шешілуге тиіс мәселе.

Үш дыбысты моносиллаб және дисиллаб антропонимдердің нормалануы (кесте түрінде).

Әдебиеттер

- 1 Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. – Москва: Наука, 1973. – 366 б.
- 2 Махпиров В. У. Имена далеких предков. – Алматы, 1997. – 302 б.
- 3 Әбдуәліұлы Б. Қазақ антропонимдерінің теориялық және практикалық негіздері: докт. дисс. автореф. – Астана, 2010. – 47 б.
- 4 Досжанов Б. Ә. Қазақ тіліндегі көне тұлғалы антропонимдер: филол. ғыл. канд. дис. автореф. – Астана, 2001. – 6 б.
- 5 Ескеева М. Көне түркі және қазіргі қыпшақ тілдерінің моносиллабтық негіздері. – Алматы: Арыс, 2007. – 360 б.
- 6 Қазақ грамматикасы // Морфонология. – Астана, 2002. – 158 б.
- 7 Аханов К. Тіл білімінің негіздері // Фонетикалық процестер. – Алматы: Санат, 1993. – 260 б.
- 8 Мырзабеков. С. Қазақ тілінің фонетикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 1993. – 26 б.
- 9 Кононов А. Н. Родословная туркмен. – Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1958. – С. 97.

References

- 1 Superanskaya A. V. Obschaya teoriya imeni sobstvennogo. – Moskva: Nauka, 1973. – 366 b.
- 2 Mahpirov V. U. Imena dalekih predkov. – Almaty, 1997. – 302 b.
- 3 Äbduäliұly B. Қазақ антропонимдерінің теориялық және практикалық негіздері: докт. дисс. автореф. – Астана, 2010. – 47 b.
- 4 Doszhanov B. Ä. Қазақ тіліндегі көне тұлғалы антропонимдер: filol. ғыл. kand. dis. avtoref. – Astana, 2001. – 6 b.
- 5 Eskeeva M. Көне түркі және қазіргі қыпшақ тілдерінің моносиллабтық негіздері. – Almaty: Arys, 2007. – 360 b.
- 6 Қазақ грамматикасы // Morfonologiya. – Astana, 2002. – 158 b.
- 7 Ahanov K. Til biliminin negizderi // Fonetikalық protsester. – Almaty: Sanat, 1993. – 260 b.
- 8 Myrzabekov. S. Қазақ тілінің fonetikasy. – Almaty: Қазақ universiteti, 1993. – 26 b.
- 9 Kononov A. N. Rodoslovnaya turkmen. – Moskva-Leningrad: Izd-vo AN SSSR, 1958. – S. 97.

ӘОЖ 82.02

Г.Т. Өмірбекова

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің ІІ курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: umirbekova.gulnaz@mail.ru

Айгүл Кемелбаева шығармашылығындағы постмодернистік сарындар

Мақалада Айгүл Кемелбаева шығармашылығындағы постмодернистік сарындары қарастырылады. Мақалада қаламгердің «Тобылғысай», «Ағаш үй» әңгімелері талданады. А. Кемелбаеваның «Ағаш үй», «Тобылғысай» әңгімелерінде кейіпкердің сана ағымы шығарманың көркемдік ойлау жүйесін құрап, постмодернистік ағым негізінде жазылғаны әңгімелерді талдау барысында дәлелденеді. Негізінде опейрикалық (қиял, түс көру, ой) кеңістікті көрсететін шығармадағы сол кезеңдегі ешкімге ұқсамайтын қолтаңба ерекшелігі постмодернистік ағымның алғашқы өрнектерін танытатыны анықталады. А. Кемелбаеваның аталған екі әңгімесінде сана ағымы жүйесіндегі ырықсыздық күй, түс көру, тәсілі, ойдың шатасуы сияқты сәттерге көп мән берілетіндігі айтылып, шығармада постмодернистік белгілері айқын көрініс табылады.

Түйін сөздер: проза, ағым, образ, модернизм, постмодернизм.

Г.Т. Умирбекова

Постмодернистские мотивы в прозе Айгул Кемелбаевой

Статья рассматривает постмодернистские мотивы в прозе Айгул Кемелбаевой. В статье анализируется рассказы писателя «Тобылғысай», «Ағаш үй». В рассказах А. Кемельбаевой «Ағаш үй» (Деревянный дом) и «Тобылғысай» (Овраг с таволгой) мировоззрение героя составляет систему художественного замысла, в процессе анализа произведений было доказано, что произведения написаны на основе постмодернистского течения. Основные онейрические признаки (фантазия, сновидения, мысли), выражающие первые зарисовки постмодернистского течения, показывают отличительную особенность произведений. В двух указанных произведениях А. Кемельбаевой огромное внимание уделяется таким моментам, как состояние принуждения, сновидения и расстройство сознания, также в произведениях находят четкое выражения признаки постмодернизма.

Ключевые слова: проза, направление, образ, модернизм, постмодернизм.

G.T. Umirbekova

Post-modernist motives in prose Aygul Kemelbayeva

Article considers post-modernist motives in prose Aygul Kemelbayeva. In article examines the stories of the writer «Tobilgicay», «Agash uy». In the stories «Ағаш үй» (Wooden house) and «Тобылғысай» (Ravine with meadowsweet) written by A.Kemelbayeva an ideology of the hero constitutes a system of artistic vision, the analysis of these works proved them to be based on postmodernism flow. Main oneiric elements (imagination, dreams, thoughts), which express the first sketches of the postmodern flow, became distinctive features of these works. Furthermore, in her stories A. Kemelbayeva pays close attention to moments such as a state coercion, dreaming and disturbance of consciousness, these works also contain clear expression of postmodernist features.

Key words: prose, direction, appearance, modernism, post-modernism.

XX ғасырдың соңына қарай қазақ әдебиетінің даму тарихындағы күрделі кезеңдердің бірі болды. Яғни бұл тұста қазақ елінің тәуелсіздікке қол жеткізіп, жаңа қоғамдық кезең, жаңа тарихи дәуір басталды. Еліміздің егемендікке қол жеткізгеннен кейін қазақ әдебиеті жаңаша

әдіс-тәсілдер мен бағыт-бағдары, ағым дүниеге келе келе бастады. Бұрынғы кеңес, бүгінгі орыс әдебиетінде үстемдік жасаған, жасап келе жатқан эстетикалық таным-білік европа централистік көзқарасқа негізделді. Яғни бұл кезеңде батыс европадан XX ғасырдың 20 жыл-

дарынан бастап ене бастаған постмодернистік өнері негізінде жазыла бастады. Модернизмнің мен постмодернизмнің қазақ әдебиетіндегі көріністері жөнінде ой сабақтап келе жатқан ғалым Б.Майтанов бұл эстетикалық құбылыстың ұлттық сөз өнеріміздегі белгілерін ХХ ғасырдың алғашқы ширегінен бастайды. Б. Майтанов «Қазіргі қазақ прозасындағы модернистік және постмодернистік ағымдар» («Қазақ әдебиеті», 29.10.2004), «Алғашқы қазақ романдарындағы модернистік назар» («Қазақ әдебиеті», 25.12.2008) мақалаларында бұл ағымның қазақ әдебиетіндегі көріністері хақында сөз қозғайды. Оның ойынша, постмодернизм қазақ әдебиетіне де жат емес. Ол М.Әуезовтің, Ж.Аймауытовтың, М.Жұмабаевтың, С.Сейфуллиннің, С.Ерубаевтың, Р.Тоқтаровтың, С.Мұратбековтің, М.Мағауинның, Ә.Кекілбаевтың, Т.Әбдіқовтың, Ә.Таразидың, Қ.Ысқақовтың, А.Нұрмановтың, Д.Досжановтың, т.б. жазушылардың шығармашылықтарынан постмодернизмнің іздерін көреді.

Сонымен қатар модернистік, постмодернистік сарын туралы С.Қасқабасов, Б.Жетпісбаева, Г.Пірәлиева, А.Исмақова, А.Темірболат, Л.Сафронова, Қ.Жанұзақова т.б. бірқатар әдебиеттанушылар мен сыншылар өз пікірлерін білдірді. Осы аталған ғалымдардың пікіріне тоқтала кететін болсақ, модернизм құбылысына әдебиеттанушы әрі сыншы А.Исмақова: «Постмодернизм – көпмағыналықты ішіне қамтыған және әрқашанда өзгеріске бейім тұратын, құбылмалы тіршілікті бейнелеу түрінің жаңаша тәсілі» [1] – деп айтып кеткен болатын. Г.Пірәлиева: «модернизм әдебиетте бейнелеу құралы мен көркемдік жүрістің жаңа жүйесін, адамды жаңаша түсіндірумен бірге, мұнда типті емес, бәрі жекелеген сананы суреттеу басым болды және образ-архетип, сана астарындағы құбылысты суреттеу арқылы адамның ең құпия сезімдерін, оның ақиқатын және адам табиғатын ирония және трагедия, ойындар элементі сияқтылармен ашық көрсетеді. Тұлғаны мағынасыздықтың алдында әлсіздендіреді. Ол шығарманы мазмұнсыздыққа әкеледі. Бұл бағыттағы жазушылар композиция, тілге т.б. көптеген стильдік, көркемдік сынақтар жасалды» [2,253], – деп ой тұжырымдайды. Қ.Жанұзақова модернизм мен постмодернистік танымның өзара ұқсастықтары мен ерекшелітерін саралайды да, постмодернистік сипаттағы бүгінгі қазақ прозасына тән белгілердің бірі ретінде «трагедиялық

сарынды», «қоғамды жатсынуды», «астарлап ишарамен сөйлеу», «идеалдардан бас тартуды» атап өтеді [3, 400].

Бүгінгі қазақ қоғамында қазақ прозасының жаңа көкжиегін танытқан модернистік және постмодернистік ағымның тың тұрғыдан танылуы десек те болады. Қазіргі қазақ прозасындағы модернистік және постмодернистік өнері, тәуелсіздікке қол жеткізген тұста қаламгерлердің көркемдік шығармаларындағы поэтикалық әлемі мына жазушылардың Т.Әбдіқов, М.Мағауин, А.Асылбек, А.Жақсылықов, Р.Мұқанова, А.Кемелбаева т.б. туындыларында танылады. Осы мақалада А.Кемелбаеваның «Тобылғысай», «Ағаш үй» әңгімелері талданады.

Қазіргі таңда есімі ерекше аталып жүрген жас қаламгердің бірі – Айгүл Кемелбаева. Ол шыншыл әрі шынайы жазушы. Прозаның хас шебері. Қазіргі кезде Айгүл қазақ әдебиетінің белді өкіліне айналған. Көркемдік әлемі барлық туындыларда басты арқау етті. Өйткені көркемдік шексіз. Жазушы шығармалары жанрлық, композициялық, жалпы тілдік-стилистикалық жағынан ерекшеленіп тұрады. Туындылардағы ерекше тілдік өрнектер қаламгердің суреткерлік шеберлігін айқын аңғартады. Қаламгердің шығармашылығы туралы баспасөз беттерінде бірнеше пікірлер айтылып жүр. Шығармашылығын, қаламгерлік тағдырын терең білген білікті әдебиет сыншысы Г.Пірәлиева жазушыны жоғары бағалай келе, мынадай пікір айтқан: «Бұрын-соңды қазақ прозасында байқала қоймаған жақсы бір талпыныс, тың бір көркемдік көрініс – оның әрбір теңеуі, әрбір салыстырулары әлемдік әдебиет әлеміндегі көркемдік құбылыстармен, ондағы кейіпкерлер өмірімен, тіршілігімен, іс-әрекетімен іштей үндесіп, үйлесіп жатады» [4,11].

Жазушы А.Кемелбаева шағын жанрдан көлемді еңбектеріне дейін көркемдік мәселесін назардан тыс қалдырған емес. Атап айтар болсақ: («Қоңырқаз», «Жан иесі», «Майя», «Ер Төстіктің дүниеге келуі», «Космос», «Дедал», «Күміс инелер», «Тобылғысай», «Алмұрт», «Ғибадат», «Ағаш үй») т.б.

Енді қаламгердің шығармашылығындағы талдауға келер болсақ, «Тобылғысай» әңгімесі. Әңгіме ауыл сыртындағы сай-салалардың әдемі көрінісінен басталады. Яғни жазушы шабындық жерлерді пейзаждық тұрғыдан әдемілеп, суреттеп кеткен. Автор табиғат көрінісін былай

деп әдемі сөз өрнектерімен шебер суреттеген: «Көгал иісі бұрқырап, жаңбырдан соңғы иісіндей жұпар аңқиды. Шырайы жалқын биік күн аспанда балқып жатады. Адам ұланының дамылдап, жүрегімен тағзым қылған тамыр соғуына үндес келсе, алаңсыз табиғат жаны елжіреп, қайта мүлгиді» [5,87]. Сонымен қатар қаламгер табиғатты тек бөліп алып қарамай кейіпкер іс әрекетімен байланысты қылып та құрған. Әңгіменің негізгі кейіпкері – Бижан. Шығарма Бижан есімді баланың ен далада басынан кешкен оқиғалары негізінде өрбиді. Бижан есімді баланың ауыл сыртына шабындыққа баруға бел шешеді. Шешесінің «балам, бүгінше барма» деген сөзіне құлақ аспаған. Шопыр ағайының машинасын сәті түскенде пайдалануды жөн көріп жолға шығады. Кейіпкер шабындық шабуға барғанда, кенеттен қайтар жолында машинасы істен шығып, жапан түзде қалуы. Сөйтіп кейіпкер кешқұрым сол жерде қалуға мәжбүр болады. Шығармадағы кейіпкердің сюжеттік әрекеті мол дәйектеліп, ен даладағы қараңғылықта бастан өткеретін қорқынышты мезеттер шынайы психологиялық байқаулармен бедерленеді. Шығармадағы негізгі фон қараңғылық. Жын, пері кескіндері елес тастайды. Қорыққанға қос көрінеді демекші Бижанның көзіне бірдеңе қарауытып көрінеді. Осы суретті жазушы былай деп бейнелеп көрсеткен. «... Артқы дөңгелектің тұсында зорайып бірдеңе қарауытты. Біреу бұқпалап таяп қалғандай жүрегі су етті. Бижан жалт бұрылып, ыршып кабинаға қайта тығылды. Алайда, басы сол жаққа қарағыштай берген соң, жүрексіңсе де тексеріп көрмекке жерге түсті.

Айсыздықтың зары мұнша өтер ме? Қозғалмайтын сияқты. Қасына барып, аяғымен теуіп көрсе, домалап келген дәу қаңбақ екен. » [5, 90] – деген суретте «зорайып» деп қорқынышпен үрейдің елесін қосуы әңгіменің көркемдік қуатын күшейте түскен. Жазушының әрбір әңгімедегі суреттеген табиғат құбылыстары мен психологиялық портреттері түрлі жағдайға, оқиғаға байланыстыра алынады.

Шығармада сөзді бейнелеп, көркемдеу үшін қолданылып отырған синоним, антоним, эпитеттер мен теңеу, тұрақты тіркестер мазмұнға үстеме мағына беріп, әрлендіре түседі. Мәселен шығармада «қара орман», «қара жол», «қара жаяулап», «ақ таң» – сияқты сөздер оқиғаға байланысты қолданғанда бір түс, бояуды білдірсе, енді бірде жаңаша сипат алып, бар мағынаны

өзгертіп шыға келеді. Әңгімедегі тың теңеулер өзіндік ерекшелігімен көзге бірден түседі. А.Кемелбаеваның мұндай тосын қолданыстарын көптеп кездестіуімізге болады.

«Ағаш үй» әңгімесінің басты кейіпкері кішкентай жазушы қыз Әсия. Әңгіменің бас-аяғы осы кішкентай жазушының төңірегінде өрбиді. Әңгіменің сюжеті былай берілген: әңгіменің басы Әсия атты кішкентай қыздың бойындағы қорқыныш-үрейі жайында сөз етіледі. Яғни, кейіпкер түсіне аруақтар мен адамжегіштер түсіне кіріп, қыз бойына үрей тудырады. Осындай жайттар Әсияның ойына еніп, сол ойынан арыла алмайды. Жазушы қыз бойындағы қорқыныш сезімдерін психологиялық тұрғыдан ашып көрсетеді. Он бес жасар Әсия жазушы болады. Он бір жасында кітаптан дүниенің мәңгі болмайтынын, ақырзаманның болатынын оқып, қызда одан әрі қорқыныш билейді. Әсия өскен сайын бұл дертінен айығып, өмірге басқаша көзқараспен қарайды. Қыз бойындағы дарындылық қасиетті де жазушы көркем тілмен өрнектеп жеткізген. Бірде қыз қиялға беріліп, орман ішінде жалғыз үй болса, сол үйде отырып, жазушылықпен айналыссам деп армандайды. Бірде Әсия түс көреді. Түсінде сайтан қыздың арқасына қанат тігеді, сөйтіп қыз көкке самғайды. Көкте ұшып жүргенінде қолына бір шоқ бүлдірген ілінеді. Жазушы шығарманың аяғын былай деп аяқтаған: «Сол жылы біздің өлкеде бүлдіргеннің қалыңдығы сонша, ат тұяғы қанқзыл түске боялды» [6, 111]. Осы үзіндіден кейін жазушы қандай ой айтқысы келді? Ал осыдан не түсіндіңіз? Жарайды керемет танымдық дүниелер шығар. Жоғарыда айтылып өткенкендей әңгіменің түйінін айтудан қашу постмодернизмнің бір белгісі деп айтылып өтті, сондықтан да бұл постмодернизм тұрғысында жазылған шығарма болса керек.

А.Кемелбаева осы аталған «Ағаш үй» шығармасының баяндау жүйесі әрекет пен қиял, мақсат пен күйінішті, ауыр мұңның азапты арпалысын қазақ прозасы үшін жаңа құрылымдық ажармен бейнелейді. «Ағаш үй» әңгімесінде жазушы тілі бейнелеу құралдарына, эпитеттерге, метафораларға бай. Эпитеттер де экспресивті мәнге ие: ғажап, қара көздері, оюлы сандықшалар, сұр аспан, момақан өңінен т.б. эпитеттердің стилистикалық жүгі бар. Эпитеттерді қолданушылық А.Кемелбаева стиліне тән. Жаңа жер ашқан теңізшідей, жаңа